חשבון הנפש — מהדורא בתרא

מהדורא בתרא שייך לסימן ו' המתחיל. כי הנה הנפש הבהמית כו', להיותה צוללת במחקרי חכמת הוללותה וסכלותה וכו': הצדק והמשפט היושר האמת והאמונה נכונים כולם לדרך אחד קולע אל השערה, אבל דרכי הרשעה העולה שקר ומרמה מטים עקלקלותם לאין חקר, לפיכך נוח הרבה לכוין לדעת החכמים ואנשי אמנה מלירד לסוף דעת הטועים הבורים והרמאים, הנלוזים במעגלותם לאין סוף. והנה נשתבח מרדכי בלשן ע"ה שעמד על סוף דעת האשה (מסכת שקלים✍ ירושלמי שקלים פ"ה ה"ב ע"ש.) שנתקשו בה גדולי דורו ז"ל. וכן בשלמה נאמר ויחכם מכל האדם ודרשו ז"ל אפילו מן השוטים, כמש"ה (קהלת א) ואתנה לבי לדעת חכמה ודעת הוללות וכו':

ובפירוש למגלת קהלת איתא וז"ל. ויותר שהיה קהלת חכם עוד למד דעת כו' כל כמה שהיה שלמה המלך ע"ה מצליח והולך בחכמתו עד דהוו נהירין ליה שבילי דרקיעא וכל חללי עלמא, כך היה משוטט וחוקר ג"כ בחללו של עולם הקטן, דהיינו באותו תהום רב של דמיונות מחשבות מדות ודעות המכונסין במצולות הלבבות, באיזו דרך הן נכנסין לכאן מתוך חללו של עולם הגדול, היאך הן משתלשלין זה מתוך זה כנהר שאינו פוסק לעולם (עיין לעיל). ומניה הם חוזרים ויוצאים משם אל הפועל בעולם הגשמי וכו', ואגב זה נגלו לפניו גם חילוקי פרטי הנפשות האנושיות זו מזו, עפ"י סגנון מערכי לב ומענה לשון המיוחדים לכאו"א ואפילו הגיונות השוטים וקצרי הדעת דמחשכן שמעתייהו טובא, ועי"כ נתחכם ג"כ להמציא תחבולות להסביר חכמות רמות להדיוטות מוסרים עמוקים וערמות לפתאים ולנערים דעת ומזמה (משלי א ב) עכ"ל. (ועיין רפואת העם סי' תקפ"ו תקפ"ז):

ומ"ש כאן מוסרים עמוקים, ר"ל תוכחת לאותן מיני תאוה מתוקה לשעתה שצריך לחטט אחריה הרבה בכדי לברר הרעות המתרגשות לצאת ממנה אחר זמן ארוך, והרי זה דבר הסמוי מעיני בני הנעורים שיצרן קשה ומעור פקחים, ומה גם שעדיין לא עמדו בנסיון להכיר בנזקה, וכן הפתאים אינן בקיאים בערמומיות היצה"ר שמצדד לפניהם פנים מסבירות לקולא תמיד ואינן יכולין לראות חוב לעצמן, וחכמה יתירה צריך המוכיח בכדי לפקוח שניהם של אלו ליתן דעת לזה וערמה לזה. דהיינו בכדי להראותם את הרחוק בקרוב ואת הטמון בגלוי (עיין לעיל):

ואכן אע"פ שאין אנו כדאים להתקנאות בשלמה המע"ה שלא קם כמוהו אפי' בדורות הראשונים לא ללמוד ולא ללמד. מ"מ חובת הלבבות היא מוטלת על כל אדם, להשגיח על עצמו בכל פרטי מעשיו והנהגותיו תמיד בכדי להכיר במדות הנפש הבהמית שלו מצד פעולותיה, במעלתם ובמומיהן, ובגרמות המסוגלים להגביר או להתיש את כחן אצלו, למצוא כדרך משל אותן תרופות המעוררין אותו להעשות נוח או קשה לכעוס או לרצות, מהר לשמוע או לאבד דברי חירופין או חניפות וכיוצא בזה, שעי"כ יכול האדם לגדור בפני חליי נשמתו בקלות גדול, ועכ"פ לקדם אותן

בעוד שלא נשתרשו בעומק הלב. כשאפשר לנצחם עדיין ע"י התרופות המתנגדות להן כנ"ל קורם שיבא לידי מעשה ונסיון ממש:

ואשרי לאדם זהיר שזהירתו נעשית לו הרגל תמידי למצוא כל פגימה במדותיו ולתקנה בזריזות, כי המדות הן הן עיקר מצערי גבר ועלילותיו, וכל זמן שהמקורות מתוקנין ומנקיותיהן ערוכות כהוגן, יכולין בעליה לבטוח למצוא מים טהורים תמיד כשהם באים ממקור לא אכזב, אבל אוי לו לעצל שאינו מכיר במעינות ומנקיות אלא משעה שהבאישו מימיהן, בשכבר קשה אפילו למצוא מקום הקלקול מכל שכן לתקנו. שמתוך שהוא טורח ושוהה בתיקון האחד הוא נותן פנאי לקלקול אחר כנגדו, ונמצא מכלה את חייו בתקונים וקלקולים תמיד, ולפי שהאדם ילוד אשה עלול לפגעים ולשגיאות קטנות בכל עת, וכל שגיאה גורמת עיכוב וכל עיכוב תקלה. הרי השהיות מצטרפין והקללות מוסיפין, המלאכה הולכת וגוברת בעוד שכחותיו הולכים וחסרים עד שהוא נופל בלי תקוה לתקומה עוד, ומה גם בעלי תשובה שהם מחויבים לדקדק ביותר למצוא מקורות החטאים שנכשלו בהן לשעבר, לפי שכל חטא יש לו אחיזה במדה רעה או באיזו גרמא פרטית, ושורש מר אחד מזומן לעשות פירות באושים הרבה, ע"כ צריך לבדוק אחריו לבערו, או למחקו בשרשו, מדות הרעות יכולין ליהפך לטובה ע"י מלאכת החינוך כמו שיתבאר לקמן בארוכה, והגרמות יש להם ג"כ גרמות וגרמי גרמות (עיין לעיל) קלושות כקורי עכביש בתחלתן ואינו צריך אלא לזהירות קטנה והן מתנתקין מאליהן, (עיין הקדמה):

והנה אגב גרמא הובאו כאן גם כמה באורים לכתבי קדש ומאמרי חז"ל, יצר הרע ויצר טוב כחם חכמתם סדר תולדותם ומלחמתם, עולם קטן רשימות של פגימות ותיקונין פסוקים רבים ונוסח ברכת נישואין וכו', לדוגמא על חן אמרי בינה וחידותם של קדמונים ז"ל, הנותנים לפום צערא אגרא לדורשיהם באמת, ולהתחנך גם כן למצוא כוונתם האמיתית הניכרת בזהרה תמיד מן עבטיט שהתועים מחפים עליה לטוח עיניהם של דורשי חכמתם ז"ל, בדחוקים חשוכים, ולמלא כרסם בגוזמות ופטומי מילי שאין להם שחר כלל: